

Spis treści

Wprowadzenie	13
CZEŚĆ I. Teoria i metody analizy dyskursu w perspektywie badań nad migracjami międzynarodowymi	
1.1. Kategoria dyskursu – zagadnienia definicyjne i teoretyczne	27
1.1.1. Przegląd definicji dyskursu	27
1.1.2. Wybrane perspektywy teoretyczne dotyczące kategorii dyskursu	29
1.1.3. Dyskurs a tekst	33
1.1.4. Dyskurs a kontekst	35
1.1.5. Kategoria dyskursu publicznego	36
1.1.6. Propozycja własnej definicji „dyskursu” i jego różnych typów ..	37
1.2. Kategoria debaty publicznej – zagadnienia definicyjne i teoretyczne ..	39
1.2.1. Debata publiczna a dyskurs publiczny	39
1.2.2. Populizm i demagogia w debacie publicznej	44
1.3. Analiza dyskursu publicznego – założenia metodologiczne.....	46
1.3.1. Różne rozumienie kategorii „analizy dyskursu”	46
1.3.2. Perspektywa „politolingwistyczna”	47
1.3.3. „Kadyzacja” analizy dyskursu	48
1.3.4. Pojęcia nacechowane w analizie dyskursu na przykładzie kategorii „rasizmu” i „mowy nienawiści”	51
1.3.5. Krytyczna analiza dyskursu – wady i zalety	57
1.3.6. Alternatywa dla Krytycznej Analizy Dyskursu (KAD).....	59
1.3.7. Proces badawczy	60
1.4. Rola języka w dyskursie publicznym.....	61
1.5. Rola mediów w dyskursie publicznym	65
1.5.1. Wybrane teorie wpływu mediów na opinię publiczną	65
1.5.2. Przyszłość dyskursu publicznego	72
1.5.3. Rola mediów w dyskursie o migracjach	75
1.6. Wpływ poprawności politycznej na dyskurs publiczny	77
1.7. Strategie dyskursywne w dyskursie publicznym	81
1.7.1. Typologia strategii dyskursywnych	82
1.7.2. Strategie nazywania.....	83
1.7.3. Strategie orzekania	85

1.7.4.	Strategie argumentowania (toposy)	87
1.7.5.	Strategie intensyfikacji i tłumienia	89
1.7.6.	Strategie ramowania/perspektywizacji	93
1.8.	Zabiegi retoryczne i erystyczne w realizacji strategii dyskursywnych...	95
1.8.1.	Istota retoryki i erystyki	95
1.8.2.	Zabiegi argumentacyjne	98
1.8.3.	Zabiegi stylistyczne/językowe	101
1.8.4.	Generalizacje, analogie, założenia i przemilczenia	105
1.8.5.	Komunikaty pozorujące	107
1.8.6.	Komunikaty odpierające, rozbrajające i ucieczkowe	109
1.8.7.	Metafory i metonimie	110
1.8.8.	Presupozycje i implikatury	111
	Podsumowanie części pierwszej	113

CZĘŚĆ II. Kryzys imigracyjny w Europie w świetle analizy danych zastanych

2.1.	Kryzys imigracyjny i polityka wobec tego kryzysu – kwestie terminologiczne i definicyjne	117
2.1.1.	Kategoria „kryzysu imigracyjnego”	117
2.1.2.	Kategoria „polityki wobec kryzysu imigracyjnego”	123
2.2.	Statystyczny obraz kryzysu imigracyjnego z perspektywy jego apogeum	126
2.2.1.	Kryzys imigracyjny jako problem globalny	127
2.2.2.	Główne szlaki migracyjne do Europy	130
2.2.3.	Napływ imigrantów ubiegających się o ochronę międzynarodową do państw UE	134
2.2.4.	Decyzje o przyznaniu ochrony międzynarodowej – państwa europejskie na tle globalnym	137
2.2.5.	Przesiedlenia do państw UE z perspektywy apogeum kryzysu imigracyjnego	138
2.2.6.	Sytuacja imigracyjna w UE po 2015 r. w świetle wybranych danych statystycznych	139
2.2.7.	Syntetyczne wnioski z analizy danych statystycznych	142
2.3.	Polityka w UE wobec kryzysu imigracyjnego i jej następstwa	143
2.3.1.	Proces decyzyjny dotyczący relokacji i przesiedleń	143
2.3.2.	Rola Niemiec w zarządzaniu kryzysem imigracyjnym	149
2.3.3.	Uruchomienie hotspotów	151
2.3.4.	„Zaostrzenie” polityki dotyczącej imigracji	153
2.3.5.	Porozumienie UE z Turcją i z państwami afrykańskimi	157
2.3.6.	Stanowisko państw prowadzących politykę „antyrelokacyjną” ..	160
2.3.7.	Reakcja w UE na politykę „antyrelokacyjną”	163
2.3.8.	Realizacja decyzji o relokacji i przesiedleniach	165

2.3.9.	Propozycje rozwiązań i kolejne decyzje dotyczące europejskiej polityki wobec kryzysu imigracyjnego	170
2.4.	Polska polityka wobec kryzysu imigracyjnego	174
2.4.1.	Ewolucja polskiej polityki wobec kryzysu imigracyjnego	174
2.4.2.	Uchwały Sejmu Rzeczypospolitej Polskiej dotyczące kryzysu imigracyjnego	179
2.4.3.	Imigracja do Polski i polska polityka imigracyjna w kontekście kryzysu imigracyjnego w świetle innych danych i informacji....	181
2.5.	Kryzys imigracyjny w badaniach opinii publicznej	184
2.5.1.	Badania zagraniczne	184
2.5.2.	Badania krajowe	189
2.5.3.	Syntetyczne wnioski z badań opinii publicznej	196
2.6.	Kryzys imigracyjny w analizach dyskursu publicznego – przegląd wybranych badań.....	197
2.6.1.	Europejski dyskurs publiczny.....	197
2.6.2.	Polski dyskurs publiczny	200
2.6.3.	Syntetyczne wnioski z dotychczasowych analiz dyskursu	209
	Podsumowanie części drugiej	211

CZEŚĆ III. Kryzys imigracyjny w polskim dyskursie publicznym w świetle wyników własnych badań empirycznych

3.1.	Założenia metodologiczne i szczegółowe pytania badawcze	217
3.2.	Strategie dyskursywne stosowane przez zwolenników udziału Polski w realizacji mechanizmu relokacji i przesiedleń (lub ich wspierające) .	232
3.2.1.	Rama kryzysu humanitarnego	233
3.2.2.	Rama wspólnotowości i wzajemnej zależności państw UE	242
3.2.3.	Rama podważania zasadności obaw związanych z falami imigracyjnymi.....	248
3.2.4.	Rama patologicznych czynników kształtujących zachowania oponentów	272
3.2.5.	Rama racjonalności / racjonalnej polityki (migracyjnej, międzynarodowej).....	278
3.2.6.	Rama przeszłości i doświadczeń historycznych Polski	290
3.2.7.	Rama negocjowania polityki otwartej na uchodźców oraz deklarowania dystansu do relokacji i przesiedleń	292
3.2.8.	Strategie nazywania i orzekania stosowane przez zwolenników relokacji i przesiedleń (lub ich wspierające)	297
3.3.	Strategie dyskursywne stosowane przez przeciwników udziału Polski w realizacji mechanizmu relokacji i przesiedleń (lub ich wspierające) ..	300
3.3.1.	Rama zewnętrznego nacisku i konieczności obrony suwerenności narodowej.....	301

3.3.2. Rama bezpieczeństwa i zagrożeń	308
3.3.3. Rama nieracjonalności i braku humanitaryzmu mechanizmu relokacji i przesiedleń	337
3.3.4. Rama troski o „grupę własną”/ własne społeczeństwo.....	341
3.3.5. Rama racjonalnej polityki wobec imigracji i kryzysu imigracyjnego	346
3.3.6. Rama przeszłości i doświadczeń historycznych Polski	363
3.3.7. Strategie nazywania i orzekania stosowane przez przeciwników relokacji i przesiedleń (lub ich wspierające).....	366
Podsumowanie części trzeciej.....	371
Zakończenie	375
Abstract	386
Bibliografia	389
Spis tabel i wykresów.....	418
Indeks nazwisk	420

Table of contents

Introduction	13
 PART I. Discourse analysis theory and methods from the perspective of research on international migrations	
1.1. Category of discourse – definition and theoretical issues	27
1.1.1. Overview of definitions of discourse.	27
1.1.2. Selected theoretical perspectives regarding the category of discourse	29
1.1.3. Discourse and text.	33
1.1.4. Discourse and context.	35
1.1.5. Category of public discourse	36
1.1.6. Proposition of the author’s own definition of discourse and its types	37
1.2. Category of public debate – definition and theoretical issues	39
1.2.1. Public debate and public discourse.	39
1.2.2. Populism and demagogy in public debate	44
1.3. Analysis of public discourse – methodological assumptions	46
1.3.1. Various ways of understanding the category of discourse analysis	46
1.3.2. “Politolinguistic” perspective	47
1.3.3. “CDAsation” of discourse analysis	48
1.3.4. Marked terms in discourse analysis on the example of the category of racism and hate speech	51
1.3.5. Critical discourse analysis – advantages and disadvantages.	57
1.3.6. Alternative for the Critical Discourse Analysis (CDA)	59
1.3.7. Research process.	60
1.4. Role of language in public discourse	61
1.5. Role of media in public discourse.	65
1.5.1. Selected theories of media influence on public opinion	65
1.5.2. Future of public discourse	72
1.5.3. Role of media in the discourse on migrations	75
1.6. Influence of political correctness on public discourse	77
1.7. Discursive strategies in public discourse	81

1.7.1. Typology of discursive strategies	82
1.7.2. Nomination strategies	83
1.7.3. Predication strategies	85
1.7.4. Argumentation strategies (topoi)	87
1.7.5. Intensification and mitigation strategies	89
1.7.6. Framing and perspectivation strategies	93
1.8. Rhetorical and eristic devices in implementing discursive strategies	95
1.8.1. Essence of rhetoric and eristic	95
1.8.2. Argumentative devices	98
1.8.3. Stylistic/linguistic devices	101
1.8.4. Generalisation, analogy, assumption and silence	105
1.8.5. Feigned messages	107
1.8.6. Refuting, disarming and escapist messages	109
1.8.7. Metaphors and metonyms	110
1.8.8. Presuppositions and implicatures	111
Summary of part one	113

PART II. Migrant crisis in europe in light of desk research

2.1. Migrant crisis and policy towards this crisis – definition and terminological issues	117
2.1.1. Category of migrant crisis	117
2.1.2. Category of a policy towards the migrant crisis	123
2.2. Statistical image of the migrant crisis from the perspective of its apogee	126
2.2.1. Migrant crisis as a global problem	127
2.2.2. Key routes of migration to Europe	130
2.2.3. Flow of migrants applying for international protection to EU member states	134
2.2.4. Decisions on granting international protection – European countries and the rest of the world	137
2.2.5. Resettlements to EU member states from the perspective of the migrant crisis apogee	138
2.2.6. Migration situation in the EU after 2015 in light of selected statistics	139
2.2.7. Synthetic findings of statistics analysis	142
2.3. Policy in the EU towards the migrant crisis and its implications	143
2.3.1. Decision-making process concerning relocations and resettlements	143
2.3.2. Germany's role in migrant crisis management	149
2.3.3. Launch of hotspots	151

2.3.4.	Tightening of the migration policy	153
2.3.5.	EU's agreement with Turkey and African countries	157
2.3.6.	Standpoint of the states implementing the "anti-relocation" policy	160
2.3.7.	EU's response to the "anti-relocation" policy	163
2.3.8.	Implementation of the decision on relocations and resettlements	165
2.3.9.	Propositions of solutions and further decisions on the European policy towards the migrant crisis	170
2.4.	Polish policy towards the migrant crisis	174
2.4.1.	Evolution of the Polish policy towards the migrant crisis	174
2.4.2.	Resolutions of the Sejm of the Republic of Poland on the migrant crisis	179
2.4.3.	Migration to Poland and the Polish migration policy against the migrant crisis in light of other data and information	181
2.5.	Migrant crisis in public opinion surveys	184
2.5.1.	International surveys	184
2.5.2.	Domestic surveys	189
2.5.3.	Synthetic findings of public opinion surveys	196
2.6.	Migrant crisis in public discourse analyses – overview of selected studies	197
2.6.1.	European public discourse	197
2.6.2.	Polish public discourse	200
2.6.3.	Synthetic findings of the discourse analyses conducted to date	209
	Summary of part two	211

PART III. Migration crisis in the polish public discourse in light of the results of the author's own empirical research

3.1.	Methodological assumptions and specific research questions	217
3.2.	Discursive strategies applied by advocates of Poland's participation in the implementation of the relocation and resettlement mechanism (or supporting them)	232
3.2.1.	Frame of humanitarian crisis	233
3.2.2.	Frame of community and interdependence of EU member states	242
3.2.3.	Frame of questioning the reasonability of the concerns about migration waves	248
3.2.4.	Frame of pathological factors shaping opponents' behaviours	272

3.2.5. Frame of reasonability / a reasonable (migration, international) policy	278
3.2.6. Frame of Poland's past and historical experiences	290
3.2.7. Frame of denial of a policy open to refugees and declaration of distance towards relocations and resettlements	292
3.2.8. Nomination and prediction strategies applied by advocates of relocations and resettlements (or supporting them)	297
3.3. Discursive strategies applied by opponents of Poland's participation in the implementation of the relocation and resettlement mechanism (or supporting them)	300
3.3.1. Frame of external pressure and necessity to defend the national sovereignty	301
3.3.2. Frame of security and threats	308
3.3.3. Frame of irrationality and lack of humanitarianism of the relocation and resettlement mechanism	337
3.3.4. Frame of caring for one's own group/society	341
3.3.5. Frame of a reasonable policy towards migration and the migrant crisis	346
3.3.6. Frame of Poland's past and historical experiences	363
3.3.7. Nominal and prediction strategies applied by opponents of relocations and resettlements (or supporting them)	366
Summary of part three	371
Conclusion	375
Abstract	386
Bibliography	389
List of tables and charts	418
Index of names	420

Wprowadzenie

Uzasadnienie wyboru przedmiotu badań

Niniejsza książka pierwotnie miała być poświęcona analizie polskiego dyskursu publicznego o imigracji, w tym głównie o imigracji do Polski i o polskiej polityce imigracyjnej. Okres pracy nad książką zbiegł się z apogeum światowego kryzysu imigracyjnego, w tym napływem do Europy ponad miliona imigrantów z państw Bliskiego Wschodu i Afryki Północnej, który miał miejsce w 2015 roku. Szczególnie nagłośnioną kwestią w polskim dyskursie publicznym w tym kontekście było podjęcie na forum Unii Europejskiej (dalej UE) w 2015 r. decyzji o realizacji mechanizmu relokacji i przesiedleń przez poszczególne państwa europejskie – z przypisanymi liczbami osób poszukujących ochrony międzynarodowej, które miały przyjąć poszczególne państwa, w tym Polska¹. Ówczesny rząd Polski – kierowany przez premier Ewę Kopacz (z partii Platforma Obywatelska Rzeczypospolitej Polskiej, dalej PO) – ostatecznie wyraził zgodę na udział państwa polskiego w realizacji tego mechanizmu, co stało się katalizatorem intensywnej debaty publicznej dotyczącej imigracji i polityki imigracyjnej Polski. Proces decyzyjny dotyczący omawianej kwestii pokrywał się z okresem parlamentarnej kampanii wyborczej w Polsce, co dodatkowo intensyfikowało spór między zwolennikami i przeciwnikami udziału Polski w realizacji mechanizmu relokacji i przesiedleń. W listopadzie 2015 r., po wyborach parlamentarnych, władzę w państwie objął rząd kierowany przez premier Beatę Szydło (z partii Prawo i Sprawiedliwość, dalej PiS), który od początku był zdecydowanie przeciwny udziałowi Polski w realizacji mechanizmu relokacji i przesiedleń. Spory publiczne w omawianym zakresie toczyły się przez kolejne lata, mocno polaryzując zarówno środowiska polityczne jak i społeczeństwo. Jednocześnie doszło do nieodnotowanej dotąd we współczesnym polskim dyskursie publicznym intensyfikacji obecności problematyki imigracji i polityki imigracyjnej. Wcześniej bowiem problematyka ta zajmowała w tym dyskursie pozycję marginalną. Dla badacza imigracji oraz analityka polskiego dyskursu publicznego (politycznego) pojawiła się bezprecedensowa okazja

¹ Pojęcie relokacji odnosi się do przemieszczenia cudzoziemca poszukującego ochrony międzynarodowej z państwa członkowskiego UE lub innego stosującego przepisy wspólnotowej polityki azylowej do innego państwa europejskiego stosującego te przepisy, natomiast pojęcie przesiedlenia – do przeniesienia z państwa trzeciego.

dostępu do bardzo obfitego materiału badawczego (tj. do przekazów publicznych/politycznych obecnych w głównym nurcie debaty publicznej skoncentrowanych na problematyce migracyjnej). Dominacja tematyki kryzysu imigracyjnego w Europie nie tylko w polskim dyskursie publicznym o migracjach, ale w polskim dyskursie publicznym w ogóle spowodowała, że proces badawczy opisany w niniejszej książce został skoncentrowany wyłącznie na kryzysie imigracyjnym i jego rezonansie w polskim dyskursie publicznym trwającym od 2015 r., ze szczególnym uwzględnieniem sporu wokół udziału Polski w realizacji mechanizmu relokacji i przesiedleń. Jako górną granicę czasową zrealizowanych badań przyjęto rok 2018. Uznano, że trzyletni okres debaty publicznej na omawiany temat pozwala na dokonanie pierwszej bardziej pogłębionej charakterystyki tej debaty. Ponadto, 28 czerwca 2018 roku miał miejsce szczyt Rady Europejskiej, na którym jednoznacznie zadeklarowano, że relokacje i przesiedlenia będą realizowane przez państwa wyłącznie na zasadzie dobrowolności², co złagodziło spór wokół tej kwestii.

Struktura i cele książki

Książka podzielona została na trzy części. Część pierwsza poświęcona jest omówieniu kategorii dyskursu publicznego oraz debaty publicznej (a także pojęć pokrewnych), głównych teorii związanych z kategorią dyskursu i kategoriami pokrewnymi, a także przeglądowi założeń metodologicznych analizy dyskursu³. Część ta została oparta na pogłębionej analizie polskiej i zagranicznej literatury przedmiotu, przy czym przyjęto podejście krytyczno-polemiczne do analizowanych źródeł i przywoływanych perspektyw teoretycznych i badawczych. Określono następujące cele tej części książki:

- podsumowujący / syntetyzujący dotychczasowe rozważania dotyczące dyskursu, analizy dyskursu i zagadnień pokrewnych;
- systematyzujący / porządkujący;
- krytyczno-polemiczny;
- osadzenia badań własnych na silnych fundamentach teoretyczno-metodologicznych;
- aplikacyjny – zgromadzenia w jednym miejscu zaplecza teoretycznego i narzędzi metodologicznych do podobnych analiz dyskursu.

² Patrz 2.3.9. Propozycje rozwiązań i kolejne decyzje dotyczące europejskiej polityki wobec kryzysu imigracyjnego.

³ W części pierwszej niniejszej książki wykorzystano oraz rozwinięto wybrane rozważania, które autor rozpoczął w następujących publikacjach: Ł. Łotocki, *Rola dyskursu publicznego w kształtowaniu relacji między imigrantami a społeczeństwem przyjmującym*; Ł. Łotocki, *O mediach elektronicznych i metodologii ich badania*, [w:] G. Firlit-Fesnak, Ł. Łotocki (red.), *Imigranci w polskim dyskursie publicznym*, Oficyna Wydawnicza ASPRA-JR, Warszawa 2014.

W omawianej części sięgnąłem do kategorii językoznawczych oraz retorycznych – a niekiedy również do mechanizmów psychologicznych – w celu ich skatalogowania (w tym autorskiej klasyfikacji) na potrzeby analizy dyskursu publicznego prowadzonej z perspektywy nauki o polityce. Nie rościłem sobie jednocześnie praw do kompletnego zreferowania głównych szkół analizy dyskursu i różnic między nimi. Nie było też moim celem osadzenie własnej analizy w określonej szkole analizy dyskursu. Celem było tu raczej sformułowanie propozycji własnego rozumienia kategorii dyskursu i kategorii pokrewnych i określenie (wybór) spójnych technik badawczych adekwatnych do podjętej problematyki badawczej.

Przyjąłem założenie, że analiza dyskursu publicznego/politycznego na dany temat powinna zostać poprzedzona gruntowną charakterystyką obszaru tematycznego stanowiącego przedmiot dyskursu. Stąd druga część książki oparta jest na analizie literatury oraz analizie danych zastanych związanych z kryzysem imigracyjnym. W wyniku analizy literatury dotyczącej migracji międzynarodowych, polityki imigracyjnej oraz kryzysu imigracyjnego w Europie zdefiniowano tu najważniejsze kategorie pojęciowe związane z imigracją i kryzysem imigracyjnym oraz zgromadzono główne dotychczasowe ustalenia badawcze dotyczące kryzysu imigracyjnego w Europie i prowadzonej wobec niego polityki. Wśród analizowanych danych zastanych znalazły się dane statystyczne dotyczące skali imigracji do Europy, obowiązujące i projektowane akty normatywne związane z kryzysem imigracyjnym, bieżące komunikaty i artykuły informacyjne (np. prasowe) dotyczące kryzysu imigracyjnego, wyniki badań opinii publicznej nt. zagadnień związanych z kryzysem imigracyjnym, czy wyniki dotychczasowych badań nad polskim dyskursem publicznym o kryzysie imigracyjnym (a dodatkowo – również europejskim). Dostarczenie szczegółowych informacji o kryzysie imigracyjnym miało przy tym następujące cele:

- podsumowujący / syntetyzujący,
- systematyzujący / porządkujący,
- faktograficzny / sprawozdawczy,
- dostarczenia pogłębionej charakterystyki kontekstu dla części empirycznej.

W części trzeciej książki omówione zostały wyniki własnych badań empirycznych nad polskim dyskursem publicznym na omawiany temat, przede wszystkim w kontekście sporu o udział państwa polskiego w realizacji mechanizmu relokacji i przesiedleń. Zostały tutaj zilustrowane mechanizmy konstruowania znaczeń w polskiej debacie o kryzysie imigracyjnym. Ponadto podjęta została próba ukazania metod i środków retorycznych i perswazyjnych, w tym sposobów nazywania, określania, argumentowania czy przedstawiania („ramowania”) omawianej kwestii. W odniesieniu do trzeciej części książki określono następujące cele:

- poznawczy,
- eksploracyjny,

- egzemplifikacyjny (dostarczenia przykładu empirycznego zastosowania zaproponowanego podejścia teoretycznego i metodologicznego),
- aplikacyjny (racjonalizacji debaty publicznej o kryzysie migracyjnym poprzez wskazanie na jej ograniczenia, które mogłyby zostać wyeliminowane).

Pytania, hipoteza i metody badawcze

W pracy postawiono następujące generalne pytania badawcze o charakterze empirycznym:

1. Jakich strategii dyskursywnych⁴ używano w polskim dyskursie publicznym o kryzysie migracyjnym w latach 2015-2018 w kontekście deklaracji dotyczącej udziału państwa polskiego w realizacji mechanizmu relokacji i przesiedleń i jakie funkcje pełniły używane strategie?
2. Jaka była jakość polskiej debaty publicznej⁵ o kryzysie migracyjnym?
3. Jakie cechy dyskursu podnosiły jakość polskiej debaty publicznej o kryzysie migracyjnym?
4. Jakie cechy dyskursu obniżały jakość polskiej debaty publicznej o kryzysie migracyjnym?

Dodatkowo sformułowano następujące kontekstowe pytania badawcze dotyczące przedmiotu dyskursu tj. samego kryzysu migracyjnego:

1. W jakim zakresie definiowanie sytuacji jako kryzysowej uzasadniała dynamika migracji do Europy (w ujęciu statystycznym), a w jakim inne czynniki?
2. Jakie czynniki wpływały na proces kształtowania polityki wobec kryzysu migracyjnego na poziomie UE (a także jej wybranych państw)?
3. Jak na kryzys migracyjny i dyskurs o kryzysie migracyjnym zareagowała polska opinia publiczna?

Przyjmuję, że na polską debatę publiczną dotyczącą kryzysu migracyjnego składają się dwie główne formacje dyskursywne⁶ opowiadające się za różnymi wizjami migracji i polityki migracyjnej (w tym w zakresie relokacji i przesiedleń). Formacje te w uproszczeniu można określić jako opowiadające się za „polityką otwartości” i „polityką ostrożności”. W tym kontekście formułuję następującą hipotezę badawczą: wzrost poziomu polaryzacji stron w debacie publicznej wpływa na obniżenie poziomu jakości tej debaty, a w rezultacie jakości procesu decyzyjnego dotyczącego przedmiotu debaty.

⁴ Kategoria „strategii dyskursywnych”, patrz 1.7. Strategie dyskursywne w dyskursie publicznym.

⁵ Kategoria „jakości debaty publicznej”, patrz 1.2.1. Debata publiczna a dyskurs publiczny.

⁶ Kategoria „formacji dyskursywnej”, patrz 1.1.2. Wybrane perspektywy teoretyczne dotyczące kategorii dyskursu.

Badania nad dyskursem wymagają szerszej perspektywy interdyscyplinarnej. Teun A. van Dijk pod koniec lat 90. XX wieku wymienił wiele dyscyplin nauk humanistycznych i społecznych, z perspektywy których można podejmować analizy dyskursu, wskazując jednocześnie, że „na tej długiej liście różnych dyscyplin właściwie tylko nauki polityczne wydają się systematycznie nieobecne. A przecież (...) tekst i wypowiedź stanowią centralne i konstytutywne części procesów politycznych”⁷. Jakkolwiek tak radykalna teza mogła od czasu jej sformułowania nieco się zdezaktualizować, niniejsza praca uzupełnia – mniejszą lub większą – lukę dotyczącą obecności analiz dyskursu w politologii. Przyjmuję, że jednym z przedmiotów zainteresowania poznawczego politologii jest komunikowanie społeczne i polityczne⁸ oraz – że politologia zajmuje się „badaniem zjawisk i procesów politycznych (...) w odniesieniu do konkretnej rzeczywistości, do empirycznego ich kształtowania (...)”⁹.

Metodą wykorzystaną w rozprawie jest metoda analizy dyskursu. Wydaje się, że jest to metoda pojawiająca się wciąż na obrzeżach klasycznych typologii metod badań politologicznych. Przykładowo Andrzej Jan Chodubski, wymieniając główne metody badań politologicznych, dopiero opisując kategorię „pozostałe metody” wymienia metodę leksykalną, której „przedmiotem są przede wszystkim informacje językowe”¹⁰. Metoda analizy dyskursu jest jednak w coraz większym stopniu obecna *expressis verbis* w literaturze z zakresu metodologii badań politologicznych¹¹. W pierwszej części książki omawiam instrumentarium zastosowanej metody. Metoda analizy dyskursu – czerpiąc zarówno z nauk społecznych jak i językoznawstwa – koncentruje się na przekazach semiotycznych (głównie językowych) i ma charakter interpretatywny. W perspektywie politologicznej służy jakościowej analizie przekazów politycznych w celu identyfikacji – w zależności od podejścia badacza – stanowisk (niekoniecznie formułowanych wprost) odnoszących się do określonego tematu debaty politycznej; sposobów postrzegania, definiowania, wnioskowania i wyrażania się o problemach społeczno-politycznych przez uczestników debaty publicznej; jawnych i ukrytych relacjach władzy i dominacji / podporządkowania występujących w życiu społeczno-politycznym; możliwych skutkach społeczno-politycznych określonego kształtu debaty publicznej.

⁷ T.A. van Dijk, *Badania nad dyskursem*, [w:] T.A. van Dijk (red.), *Dyskurs jako struktura i proces*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2001, s. 37. Autor ten wspomina jednak z drugiej strony o bogatej tradycji badań nad retoryką i komunikacją polityczną.

⁸ Por. A. J. Chodubski, *Wstęp do badań politologicznych*, Wydawnictwo Uniwersytetu Gdańskiego, Gdańsk 2004, s. 32.

⁹ *Ibidem*.

¹⁰ *Ibidem*, s. 131.

¹¹ Patrz np. M. Lisowska-Magdżiarz, *Analiza dyskursu jako metoda w badaniach politologicznych*, [w:] A. Antoszewski, A. Dumała, B. Krauz-Mozer, K. Radzik (red. naukowa), *Teoretyczne i metodologiczne wyzwania badań politologicznych w Polsce*, Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej, Lublin 2009, s. 379–398.

Metoda ta pozwala na badanie „sytuacji przekazywania idei i oddziaływania na ludzi za pomocą języka”¹² oraz innych środków semiotycznych w określonym kontekście społeczno-politycznym. Wywodzi się z podejścia interpretacjonistycznego do badań politologicznych, które koncentruje się na analizie „przekonań, idei i dyskursów”¹³ i w którym zakłada się, że „by zrozumieć działania, praktyki i instytucje, musimy pojmować znaczenia, przekonania i preferencje zaangażowanych jednostek”¹⁴. W niniejszej rozprawie odrzucam jednak tezę występującą w podejściu interpretacjonistycznym mówiącą, że świat „jest społecznie czy dyskursywnie konstruowany”¹⁵ i „nie ma prawdy obiektywnej”¹⁶. Wychodzę bowiem z założenia, że rzeczywistość dyskursywna ma charakter wtórny wobec rzeczywistości pozadyskursywniej, co nie zmienia faktu, że na zasadzie sprzężenia zwrotnego ta pierwsza w określonym zakresie tę drugą kształtuje (ale nie „konstruuje”). Metoda analizy dyskursu wykorzystywana jest przede wszystkim w części trzeciej książki, w której na wstępie charakteryzuję szczegółowo procedury badawcze zastosowane we własnych badaniach empirycznych.

W drugiej części rozprawy wykorzystuję metodę statystyczną¹⁷. Przedstawiam bowiem dane ilościowe dotyczące imigracji do Europy w okresie kryzysu migracyjnego (a także okresie poprzedzającym) w ujęciu dynamicznym, w celu identyfikacji głównych tendencji dotyczących skali i struktury imigracji do Europy. Celem jest tu odpowiedź na pytanie, w jakim zakresie skala, a przede wszystkim dynamika imigracji uzasadnia określanie sytuacji migracyjnej Europy jako kryzysowej. Również w drugiej części książki przedstawiam wtórną analizę wyników ilościowych badań opinii publicznej nt. zagadnień związanych z kryzysem migracyjnym (także w ujęciu dynamicznym). Analiza ta służy identyfikacji zakresu zbieżności opinii publicznej oraz opinii i stanowisk formułowanych w debacie publicznej o kryzysie migracyjnym. Uznaję, że jednym z istotnych czynników kształtujących opinię publiczną w interesującym mnie zakresie jest badany dyskurs publiczny.

Inną metodą zastosowaną w drugiej części książki jest analiza instytucjonalno-prawna¹⁸. Poddaję tu bowiem analizie obowiązujące i projektowane akty normatywne związane z kryzysem migracyjnym, w celu charakterystyki polityki państwa, a także UE wobec kryzysu migracyjnego.

¹² *Ibidem*, s. 379.

¹³ M. Bevir, R.A.W. Rhodes, *Teoria interpretacjonistyczna*, [w:] D. Marsh, G. Stoker (red.), *Teorie i metody w naukach politycznych* (tłumaczenie J. Tegnerowicz), Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, Kraków 2006, s. 131.

¹⁴ *Ibidem*, s. 135.

¹⁵ *Ibidem*, s. 26.

¹⁶ *Ibidem*.

¹⁷ Por. W. Szewczak, *Metody, techniki, narzędzia badawcze*, [w:] *Metodologia badań politologicznych* (praca zbiorowa), Polskie Towarzystwo Nauk Politycznych, Warszawa 2016, s. 63.

¹⁸ Por. A. J. Chodubski, *Wstęp do badań politologicznych...*, *op. cit.*, s. 126.

Zarówno w drugiej jak i trzeciej części książki wykorzystuję również metodę decyzyjną. Jak pisał A. J. Chodubski, „specyfika metody decyzyjnej polega na rozpatrywaniu zjawisk i procesów społeczno-politycznych przez pryzmat: (...) ośrodka decyzji (...), procesu decyzyjnego (...), decyzji politycznej (...), implementacji politycznej”¹⁹. W rozprawie przeanalizowano proces decyzyjny dotyczący działań podejmowanych wobec kryzysu imigracyjnego, czynniki kształtujące ten proces oraz rezultaty podjętych decyzji – zarówno na poziomie państwowych ośrodków decyzyjnych jak i UE. Wśród elementów omawianego procesu można wymienić debatę polityczną wokół kryzysu imigracyjnego i decyzji o zastosowaniu mechanizmu relokacji i przesiedleń (na poziomie UE) oraz decyzji rządu PO o przystąpieniu państwa polskiego do tego mechanizmu (na poziomie krajowym). Następnym etapem tej debaty była z kolei decyzja rządu PiS o zaniechaniu udziału Polski w realizacji tego mechanizmu.

Proces badawczy opisany w niniejszej książce oparty jest przede wszystkim na indukcyjnym typie wnioskowania. Typ ten polega na „wnioskowaniu z wielu przesłanek i obserwacji”²⁰, przy czym „twierdzenie indukcyjne nie polega na formalnym dowodzie, ale (...) daje (...) podstawy, by wierzyć w prawdziwość wniosku”²¹. W indukcji z faktów i zdarzeń szczegółowych wnioskuje się o procesie, tj. na podstawie obserwacji szczegółowych formuluje się uogólnienia²². W niniejszej rozprawie, analiza pojedynczych zachowań dyskursywnych (przekazów językowych) pozwoliła na sformułowanie pewnych uogólnień dotyczących struktury dyskursu publicznego i debaty publicznej. Podobnie analiza poszczególnych faktów i danych dotyczących kryzysu imigracyjnego, jego postrzegania i prowadzonej wobec niego polityki prowadziła do pewnych uogólnień dotyczących tych kwestii. Wnioskowanie dedukcyjne – rozumiane jako przechodzenie z „racji ogólnej do rzeczywistości konkretnej”²³ – zastosowane zostało na poziomie przechodzenia od zjawiska ogólnego, jakim jest istnienie dwóch głównych formacji dyskursywnych, z których jedna opowiada się za „polityką otwartości”, a druga za „polityką ostrożności” (patrz wcześniej) do zjawisk szczegółowych wynikających z tego faktu, takich jak np. stosowanie zróżnicowanych strategii dyskursywnych przez obie formacje.

Jeżeli chodzi o główną metodę zastosowaną przeze mnie w badaniach empirycznych, tj. analizę dyskursu, w rozprawie podejmuję polemikę z perspektywą badawczą tzw. Krytycznej Analizy Dyskursu (KAD). Z jednej strony korzystam z technik wykorzystywanych przez KAD uznając je za użyteczne, z drugiej – nie podzielam głównych założeń tego podejścia, co zostało szczegółowo opisane w pierwszej części książki. Chcąc uczynić podejmowaną analizę możliwie zdystan-

¹⁹ *Ibidem*, s. 130–131.

²⁰ J.B. Johnson, H.T. Reynolds, J.D. Mycoff, *Metody badawcze w naukach politycznych* (przekład A. Kłosowska-Dudzińska), Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2010, s. 57.

²¹ *Ibidem*.

²² A.J. Chodubski, *Wstęp do badań politologicznych...*, *op. cit.*, s. 118–119.

²³ *Ibidem*, s. 119.

sowaną (choć naturalnie przyjęcie postawy w pełni zdystansowanej było niemożliwe), nieantagonizującą i zorientowaną na funkcję poznawczą, nie stosując takich kategorii badawczych obecnych zarówno w dyskursie naukowym jak i politycznym, jak rasizm, ksenofobia, islamofobia czy mowa nienawiści, co jest charakterystyczne dla wielu opracowań z omawianego zakresu. Uznaję, że pojęcia te stosowane są zarówno w debacie naukowej jak i politycznej bardzo szeroko i często arbitralnie. Bywa bowiem, że określone zachowania dyskursywne sprowadzane są do wspomnianych kategorii w sposób redukcjonistyczny, a zarazem nieuprawniony. Przykładowo jako nieuprawnione uproszczenie traktuję aprioryczną pejoratywizację tzw. sekurytyzacji migracji, czy np. mniej lub bardziej domniemane utożsamianie negatywnej oceny procesów imigracyjnych z uprzedzeniami rasowymi, ksenofobią czy nienawiścią. Uznaję, że wymienione pojęcia – niezależnie od intencji osób je stosujących – mogą pełnić funkcję etykiet utrudniających racjonalną debatę publiczną, w tym naukową (w książce kwestia ta jest szerzej omówiona). Nie negując istnienia zjawisk opisywanych przez te kategorie pojęciowe²⁴, nie podejmuję się oceny, które wypowiedzi obecne w dyskursie publicznym spełniają kryteria zakwalifikowania ich do ww. kategorii pojęciowych, a które nie.

Przyjmuję, że osiągnięciu możliwie wysokiego stopnia rzetelności analiz dyskursu służy pełna jawność i precyzja opisu warsztatu badawczego, operowanie możliwie nienacechowanymi tj. nieobciążonymi kategoriami badawczymi oraz szerokie podejście opisowe do prezentowanych informacji i danych przed ich interpretacją. Przykładowo w części omawiającej wyniki badań empirycznych prezentowane są obszernie cytaty zaczerpnięte z dyskursu publicznego, którym towarzyszy interpretacja autora analizy sformułowana – przynajmniej w zamierzeniu – językiem unikającym sformułowań ocennych charakterystycznych np. dla bieżących sporów politycznych. Czytelnik ma tu możliwość ostatecznej interpretacji przywoływanych przekazów przez pryzmat własnej wrażliwości światopoglądowej i językowej.

Założenia aksjonormatywne

Przystępując do pracy badawczej przyjąłem następujące założenia aksjonormatywne (z których wybrane zostały szerzej opisane w książce):

- debata publiczna powinna być otwarta na wszelkie poglądy, o ile nie są one formułowane w sposób dehumanizujący innych ludzi (w tym mający na celu odbieranie im godności ludzkiej) lub wzywający do czynów jednoznacznie zabronionych lub niebezpiecznych, w tym odwołujący się do ideologii totalitarnych, a także celowo obrażający czyjeś uczucia religijne;

²⁴ Przykładowo fakt, że – jak sądzę – nadużywa się kategorii „mowy nienawiści” w dyskursie publicznym oraz jego analizach określając tak arbitralnie bardzo szeroki zakres zachowań językowych oponentów ideologicznych, nie wyklucza istnienia zjawiska manifestowania nienawiści w języku.

- mechanizmy ograniczania (np. w postaci zakazów i nakazów formułowanych przez tzw. polityczną poprawność²⁵) oraz redukcjonistycznego, a zarazem nieadekwatnego kwalifikowania określonych poglądów do stygmatyzujących kategorii (takich jak np. rasizm, ksenofobia, mowa nienawiści itp.) utrudniają racjonalną debatę publiczną; wspomniane kategorie nie powinny być nadużywane zarówno w dyskursie politycznym jak i naukowym, a przy ich stosowaniu należy zachować szczególną ostrożność;
- migracje jako takie są zjawiskiem neutralnym (ani pozytywnym ani negatywnym), w pewnych okolicznościach mogą mieć charakter pozytywny, w innych – negatywny;
- z perspektywy społeczeństw przyjmujących, imigracja pełni funkcje pozytywne (np. wzbogacające kulturę społeczeństwa przyjmującego poprzez mechanizmy dyfuzji kulturowej, czy funkcję uzupełniania niedoborów na rynku pracy itp.), o ile nie przybiera charakteru niekontrolowanego i masowego napływu imigrantów, szczególnie tych, których system wartości i wzorów zachowań koliduje z systemem kulturowym społeczeństwa przyjmującego;
- jeżeli diagnozowana lub prognozowana skala imigracji osiąga określony punkt krytyczny i w rezultacie wpływa (lub z istotnym prawdopodobieństwem będzie wpływać) znacząco na strukturę społeczną i porządek kulturowy społeczeństwa przyjmującego (szczególnie w sposób niekontrolowany zarówno przez społeczeństwo jak i państwo), imigracja jest zjawiskiem negatywnym;
- należy odróżnić stosunek do procesów napływu fal imigracyjnych i prowadzonej wobec nich polityki od stosunku do imigrantów (jako stosunku do ludzi), tj. np. krytyka polityki otwartej na masową imigrację nie jest tożsama z krytycznym stosunkiem (niechęcią, a tym bardziej nienawiścią, co niekiedy się sugeruje) do indywidualnych imigrantów jako ludzi (czy też ich grup) jako takich;
- jak wynika z powyższego, należy odróżnić stosunek do rozwiązań politycznych w zakresie imigracji, takich jak decyzje podjęte na forum UE dotyczące relokacji i przesiedleń od stosunku do uchodźców – negatywny stosunek do udziału w realizacji mechanizmu relokacji i przesiedleń nie jest więc tożsamy z negatywnym stosunkiem do uchodźców, czy szerzej – imigrantów;
- procesy migracyjne i prowadzona wobec nich polityka mogą być przedmiotem krytyki, podobnie jak wszelkie inne procesy społeczno-polityczne; w granicach racjonalnej debaty publicznej mieści się również manifestowanie obaw czy wskazywanie na zagrożenia wiążące się z imigracją; w granicach tej debaty mieści się też krytyka i formułowanie obaw związanych z napływem określonych grup kulturowych lub religijnych w kontekście zagrożeń dotyczących

²⁵ Patrz. 1.6. Wpływ poprawności politycznej na dyskurs publiczny.

konfliktów kulturowych czy tzw. „zderzenia cywilizacji”²⁶; kluczowa pozostaje tu forma tej krytyki – przykładowo uznają za dopuszczalne formułowanie krytycznych sądów o islamie czy potencjalnej „islamizacji Europy” (choćby budziły sprzeciw osób ich niepodzielających), natomiast za niedopuszczalne – obrażanie uczuć religijnych muzułmanów, np. poprzez karykatury drwiące z ich religii i stanowiące profanację symboli religijnych; analogicznie za dopuszczalne w debacie publicznej uznają manifestowanie krytycznego stosunku do dogmatów chrześcijaństwa; za niedopuszczalną – profanację chrześcijańskich symboli religijnych itp.; za niedopuszczalne uważam nazywanie ludzi w sposób lżący czy dehumanizujący;

- pod pojęciem rasizmu rozumiem ideologiczny pogląd o biologicznej niższości określonych grup ludzkich (wyróżnionych wg kryterium cech fizycznych) względem innych i wynikające stąd konsekwencje; traktując rasizm jako ideologię wyjątkowo niebezpieczną (co potwierdziła choćby historia XX wieku), jednocześnie uznają, że takie kategorie jak „współczesny rasizm” (sugerujące, że rasizm może się manifestować nie wprost, tj. bardzo subtelnie, np. poprzez niejednoznaczne zachowania językowe, co zazwyczaj interpretowane jest arbitralnie) czy „rasizm kulturowy” (sprowadzające manifestowanie dystansu wobec określonych kultur do kategorii rasizmu) powstałe na gruncie nauk społecznych z jednej strony „rozmywają” pierwotną kategorię, z którą zostały utożsamione, a z drugiej – stanowią redukcjonistyczne kategorie pojęciowe sprowadzające bardziej złożone postawy do mocno nacechowanej etykiety; etykieta ta w sposób nieuprawniony zakłada oczywistość jednego czynnika (rasizmu) jako determinującego daną postawę, choć potencjalnych czynników – również bardziej prawdopodobnych niż rasizm – może być więcej.

Jeżeli chodzi o debatę publiczną o kryzysie imigracyjnym przyjmuję założenie, że debata ta jest silniej uwarunkowana paradygmatami światopoglądowymi niż procesami instrumentalizacji politycznej (czynniki aksjologiczne dominują tu więc nad czynnikami politycznymi), tj. przyjmuję presumpcję dodatnią dotyczącą manifestowanych sądów polegającą na domniemaniu, że sądy te wynikają z rzeczywistych przekonań głoszących, a nie z chęci populistycznego zbijania kapitału politycznego. Uznają bowiem, że w debacie publicznej jest równorzędne miejsce na typ stanowisk związanych z polityką sprzyjającą imigracji i typ stanowisk związanych z polityką sprzyjającą ograniczeniu imigracji. Żadnego z tych typów nie należy automatycznie kwalifikować jako nieuprawnionego czy np. populistycznego. Nie oznacza to, że w debacie tej nie występują również uczestnicy traktujący tę kwestię czysto instrumentalnie. Zakładam jednak, że jest to zdecydowana mniejszość.

²⁶ Por. S.P. Huntington, *Zderzenie cywilizacji i nowy kształt ładu światowego* (przełożyła H. Jankowska), Wydawnictwo Literackie MUZA SA, Warszawa 1997, 2001.